

נעשה אדם

חסד ב' – בצל כנפיק יחסיון

גמ' עבודה זרה דף יז:

תנו רבנן כשנתפסו רבי אלעזר בן פרטא ורבי חנינא בן תרדיון אמר ליה רבי אלעזר בן פרטא לרבי חנינא בן תרדיון אשריך שנתפסת על דבר אחד אוי לי שנתפסתי על חמשה דברים אמר ליה רבי חנינא אשריך שנתפסת על חמשה דברים ואתה ניצול אוי לי שנתפסתי על דבר אחד ואיני ניצול שאת עסקת בתורה ובגמילות חסדים ואני לא עסקתי אלא בתורה [בלבד] וכדרב הונא דאמר רב הונא כל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר וימים רבים לישראל ללא אלהי אמת [וגו'] מאי ללא אלהי אמת שכל העוסק בתורה בלבד דומה כמי שאין לו אלוה ובגמילות חסדים לא עסק והתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר לא יתן אדם מעותיו לארנקי של צדקה אלא אם כן ממונה עליו תלמיד חכם כרבי חנינא בן תרדיון הימנוה הוא דהוה מהימן מיעבד לא עבד והתניא אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים מיעבד עבד כדבעי ליה לא עבד

Our Rabbis taught: When R. Eleazar b. Perata and R. Hanina b. Teradion were arrested, R. Eleazar b. Perata said to R. Hanina b. Teradion: Happy are you that you have been arrested on one charge; woe is me, for I am arrested on five charges. R. Hanina replied: Happy are you, who has been arrested on five charges, but will be rescued; woe is me who, though having been arrested on one charge, will not be rescued; for you have occupied yourself with [the study of] the Torah as well as with acts of kindness, whereas I occupied myself with Torah alone. This accords with the opinion of R. Huna. For R. Huna said: He who only occupies himself with the study of the Torah is as if he has no G-d, for it is said: Now for long seasons Israel was without the true G-d. What is meant by 'without the true G-d'? — It means that he who only occupies himself with the study of the Torah is as if he had no G-d. But did he not occupy himself with acts of benevolence? Surely it has been taught: R. Eliezer b. Jacob says: One should not put his money into a charity-bag, unless it is supervised by a learned man such as R. Hanina b. Teradion! — He was indeed very trustworthy, but he did not practise kindness. But has it not been taught: He said to him [R. Yose b. Kisma]: I mistook Purim-money for ordinary charity money, so I distributed [of my own] to the poor! — He did indeed practise charity, but not as much as he might have done.

גמ' עבודה זרה יח.

אמר לו רבי מה אני לחיי העולם הבא אמר לו כלום מעשה בא לידך אמר לו מעות של פורים נתחלפו לי במעות של צדקה וחלקתים לעניים אמר לו אם כן מחלקך יהי חלקי ומגורלך יהי גורלי אמרו לא היו ימים מועטים עד שנפטר רבי יוסי בן קיסמא והלכו כל גדולי רומי לקברו והספידוהו הספד גדול ובחזרתו מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וספר תורה מונח לו בחיקו הביאוהו וכרכוהו בספר תורה והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו כדי שלא תצא נשמתו מהרה אמרה לו בתו אבא אראך בכך אמר לה אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי עכשיו שאני נשרף וספר תורה עמי מי שמבקש עלבונה של ספר תורה הוא יבקש עלבוני אמרו לו תלמידיו רבי מה אתה רואה אמר להן גליון נשרפין ואותיות פורחות אף אתה פתח פיך ותכנס [בך] האש אמר להן מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו אמר לו קלצטונירי רבי אם אני מרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבך אתה מביאני לחיי העולם הבא אמר לו הן השבע לי נשבע לו מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו יצאה נשמתו במהרה אף הוא קפץ ונפל לתוך האור יצאה בת קול ואמרה רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר יש קונה עולמו בשעה אחת ויש קונה עולמו בכמה שנים

Our Rabbis taught: When R. Yose b. Kisma was ill, R. Hanina b. Teradion went to visit him. He said to him: 'Brother Chanina, do you not know that it is Heaven that has ordained this [Roman] nation to reign? For though she laid waste His House, burnt His Temple, slew His pious ones and caused His best ones to perish, still is she firmly established! Yet, I have heard about you that you sit and occupy yourself with the Torah, you publicly gather assemblies, and keeps a scroll [of the Law] in your bosom!' He replied, 'Heaven will show mercy.' — 'I,' he remonstrated, 'am telling you plain facts, and you say "Heaven will show mercy"! It will surprise me if they do not burn both you and the scroll of the Law with fire.' 'Rabbi,' said the other, 'How do I stand with regard to the world to come?' — 'Is there any particular act that you have done?' he enquired. He replied: 'I once mistook Purim-money for ordinary charity-money, and I distributed [of my own] to the poor.' 'Well then,' said he, 'would that your portion were my portion and your lot my lot.' It was said that within but few days R. Yose b. Kisma died and all the great men of Rome went to his burial and made great lamentation for him. On their return, they found R. Chanina b. Teradion sitting and occupying himself with the Torah, publicly gathering assemblies, and keeping a scroll of the Law in his bosom. Straightaway they took hold of him, wrapped him in the Scroll of the Law, placed bundles of branches round him and set them on fire. They then brought tufts of wool, which they had soaked in water, and placed them over his heart, so that he should not expire quickly. His daughter exclaimed, 'Father, that I should see you in this state!' He replied, 'If it were I alone being burnt it would have been a thing hard to bear; but now that I am burning together with the Scroll of the Law, He who will have regard for the plight of the Torah will also have regard for my plight.' His disciples called out, 'Rabbi, what do you see?' He answered them, 'The parchments are being burnt but the letters are soaring on high.' 'Open then your mouth' [said they] 'so that the fire enter into you.' He replied, 'Let Him who gave me [my soul] take it away, but no one should injure oneself.' The Executioner then said to him, 'Rabbi, if I raise the flame and take away the tufts of wool from over thy heart, will you cause me to enter into life in the world to come?' 'Yes,' he replied. 'Then swear unto me' [he urged]. He swore unto him. He thereupon raised the flame and removed the tufts of wool from over his heart, and his soul departed speedily. The Executioner then jumped and threw himself into the fire. And a bas kol exclaimed: R. Chanina b. Teradion and the Executioner have been assigned to the world to come. When Rabbi heard it he wept and said: One may acquire eternal life in a single hour, another after many years.

משנה מכות ג'ט"ז

רבי חנניא בן עקשיא אומר, רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצוות, שנאמר (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

Rabbi Chananya Ben Akashya: The Holy One Blessed is He, wished to confer merit upon Israel, therefore He gave them Torah and mitzvos in abundance as it is said. 'Hashem desired for the sake of its [Israel's] righteousness, that Torah be made great and glorious.

רמב"ם פירוש המשניות שם

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקב"ה לזכות את ישראל כו' - מעקרי האמונה בתורה כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצוות כראוי וכהוגן ולא ישתף עמה כוונה מכוונת העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שביארתי לך הנה זכה בה לחיי העולם הבא, ועל זה אמר רבי חנניא כי המצוות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על מתכונתה ושלמותה ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה, וממה שיורה על העיקר הזה מה ששאל ר' חנניא בן תרדיון מה אני לחיי עוה"ב, והשיבו המשיב כלום בא מעשה לידך, כלומר נזדמן לך לעשות מצוה כהוגן השיבו כי נזדמנה לו מצוה צדקה על דרך שלמות ככל מה שאפשר וזכה לחיי העוה"ב, ופירוש הפסוק (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו, לצדק את ישראל, למען כי יגדיל תורה ויאדיר:

שמות ד':ל"א

וַיֵּאמְרוּ הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי נִקְדָּה ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנָנִים וַיִּקְדּוּ וַיִּשְׁתַּחוּּ:

And the people believed, and they heard that Hashem had remembered the children of Israel, and they kneeled and prostrated themselves.

שמות ד':א'

וַיַּעַן מֹשֶׁה וְהָעָם לֵאמֹר וְהֵן לֹא יֵאֱמִינוּ לִי וְלֹא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלִי כִּי יֹאמְרוּ לֹא נִרְאָה אֱלֹהֶיךָ:

Moses answered and said, "Behold they will not believe me, and they will not heed my voice, but they will say, 'Hashem has not appeared to you.' "

שמות י"ד:ל"א

וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' בְּמִצְרַיִם וַיִּירָאוּ הָעָם אֶת ה' וַיֵּאֱמִינוּ בִּה' וּבְמֹשֶׁה עֲבָדוֹ:

And Israel saw the great hand, which Hashem had used upon the Egyptians, and the people feared Hashem, and they believed in Hashem and in Moses, His servant.

שפתי חיים מידות ועבודת ה' ח"א עמ' רצ"ז

הקב"ה הטביע באדם את אותן המידות שבהן הוא מנהיג את הבריאה, כדי שעי"ז האדם ילך בדרכי ה' ובמידותיו ומתוך כך הוא יבוא להכרת הבורא ית'. אין אדם יכול לבוא להכרה בהקב"ה אם אין לו שייכות למידות אלו. בעל חסד יכול לראות ולהכיר את חסדי השי"ת, רק כיון שהוא מבין מהו "חסד". אדם שאיננו יכול לראות את חסדי השי"ת, כשהוא רואה אדם שהוא בעל חסד נדמה לו שהוא תמים ולא יוצלח שדואג לאחרים במקום לדאוג לעצמו, מימלא גן אין לו עינים לראות את חסדי השי"ת, מה שהקב"ה ניתן לו הוא לוקח כדבר המובן מאליו הכל, נדמה לו שהקב"ה חייב לתת לו את הכל. מגיע לו – חיים, פרנסה, בריאות, ואם חסר לו משהו מיד בא בטרוניה מדוע זה מגיע לי? כיון שאיננו בעל חסד איננו יכול לראות איך שהוא טובל בים של חסד, וגם איננו מבין את החסדים שאחרים עושים עמו. רק זה שמתעסק בחסד וכל שאפיתו לעשות חסד, הוא משכיל לראות את חסדי השי"ת האין סופיים, וזוכה ללכת בדרכיו ולהדבק במידותיו.

נמצא איפה כל השתדלות במידת

החסד זהו ביסוס האמונה, חיזוק ההרכה בהקב"ה! ע"י שיוודע להעריך בתורה נכונה את החסדים הגדולים האין סופיים שהקב"ה עושה עמו, הוא מרגיש ביתר שאת את קירבת הקב"ה אליו. א"כ כל מעשה חסד הוא צעד ושלב נוסף באמונה.

תהלים ל"ח:

מה יקר חסדך אלקים ובני אדם בצל כנפך יוֹסִיין:

How precious is Your kindness, O G-d, and the sons of man will take refuge in the shadow of Your wings.

ספר נתיבות עולם א – נתיב גמילות חסדים – פרק ב

ועוד כי על ידי גמילות חסדים הוא תחת כנפי השם ית' שנאמר (תהלים ל"ח) מה יקר חסדך אלקים ובני אדם בצל כנפך יחסיין, ובמדרש (ילק"ש ש"ר) גדול גומלי חסדים שאינם חסים תחת כנפי הארץ ולא תחת כנפי החיות ולא תחת כנפי הכרובים אלא תחת כנפי השכינה כדלעיל. ולפיכך אמר שהוא דומה כמי שאין לו אלוה רק כאשר הוא בעל גמילות חסד אז הוא מתסופף בצלו של הקב"ה ואז השם יתברך לאלוה עליו כאשר מסתופף תחת כנפי השכינה כמו שמבואר למעלה. וגם שכאשר הוא בעל גמילות חסדים נחשב שהולך אחר השם יתב' כמו שהתבאר:

ובמס' פאה (פ"א) אלו דברים שהאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם, ובגמ' (קידושין מ', א') רמי ליה רבא לרב נחמן תנן אלו דברים שהאדם עושה אותן אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא ואלו הן כבוד אב ואם וגמילות חסדים והבאת שלום בין אדם לחבירו ותלמוד תורה כנגד כולם בכבוד אב ואם כתיב למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך בגמילות חסדים כתיב רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד בהבאת שלום כתיב בקש שלום ורדפהו ואמר רבי אבהו אתיא רדיפה רדיפה כתיב הכא בקש שלום ורדפהו וכתוב התם רודף צדקה וחסד בתלמוד תורה כתיב כי הוא חייך ואורך ימיך א"ה בשלוח הקן נמי כתיב למען ייטב לך והארכת ימים תנא ושייר תנא תני אלו דברים ואת אמרת תנא ושייר אמר רבי אידי אסברא לי אמרו צדיק כי טוב וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים ולבריות זהו צדיק טוב טוב לשמים ורע לבריות זהו צדיק שאינו טוב,

ויש להקשות למה זכר דוקא אלו שלשה. דע כי שלשה דברים שזכר התנא הם שלשה דברים אשר כוללים כל הטוב כי מדת הטוב הוא על ג' פנים, האחד כאשר הוא מחויב בדבר לעשות הטוב, החלק השני הוא טוב אשר עושה על צד החסד ולפנים משורת הדין לגמרי ודבר זה הוא חלק השני, החלק הג' הוא טוב אשר ממוצע בין אלו שני דברים, אשר אינם חיוב גמור כמו חלק הראשון ואינו חסד גמור כמו חלק השני אבל הוא כמו ממוצע שהטוב הוא ראוי אבל אינו מחויב רק אם לא עשה הטוב ההוא היה כאן פחיתות בעולם.

ולפיכך כנגד אלו שלשה חלקים אמר כבוד אב ואם שהטוב אשר הוא עושה לאב ואם וכיוצא בזה הוא חיוב גמור מאד והוא במדת הדין, והפך זה גמילות חסד כי גמילות חסד הוא אף לעשירים ודבר זה אינו חיוב עליו כלל שהרי נקרא חסד חסד והוא חסד גמור, והשלישי הבאת שלום שהטוב הזה אינו מחויב שיעשה, ומכל מקום הוא קצת חיוב לגודל רעות המחלוקת כאשר המחלוקת הוא בעולם שהוא מהרס המצב והבנין לגמרי לפיכך מוטל עליו לרדוף שלום, ודבר זה יותר מחויב מן גמילות חסדים ואינו חיוב כמו כבוד אב ואם. אלו הם שלשה דברים ותחת שלשה מיני חסד אלו או שהוא חיוב גמור או שהוא חסד גמור או שהוא ממוצע בין אלו שניהם, תחת אלו הם שאר חלקי גמילות חסד. ולפיכך אל תתמה אם ברייתא של אלו דברים שאוכל פירותיהם בעולם הזה תנא יותר מן אלו שלשה כי שם שנה כל החלוקים, ויתבאר כל זה גם כן בנתיב השלום:

שפתי חיים שם

ביאור הדברים – אדם שדרכו להשפיע לאחר הוא מקטין את ה"אנוכי" שלו, ולהיפך כח הנטילה מגדיל את ה"אנוכי", הכל מגיע לו וסביבו מתרכז כל הקיום, ע"י כך גם גדלות ומפתחות אצלו כל המידות הרעות. המקור לכח הנטילה

מושרש בחומריות האדם, כדלון המהר"ל "כי החומר אינו משפיע רק הוא מקבל תמיד", אולם בעל גמילות חסדים "יש בו הטוב הגמור שהוא מטיב לאחרים, ואדם כמו זה יש לו זכות ודקות החומרי ואינו אדם חומרי גמור".

עפ"י האמור יש לבאר כוונת חז"ל "יש כנפיים לארץ" דהיינו הארץ נותנת כנפיים להתרומם. כאשר מתבוננים הטבע הנפלא של הבריאה "כלם בחכמה עשית", עי"ז מתרוממים להכיר את חסדי הבורא, וכן "כנפים לשחר" "כנפים לשמש", כאשר מתבוננים בהתחדשות הבריאה בשחר "גולל אור מפני חשך וחשך מפני אור" וכן מהתבוננות בכל מערכת צבא השמים, האדם זוכה להתרומם מחומריותו ולהתקרב אל הקב"ה.

אמנם הכלי הגדול להתרוממות ולקרבה אל השי"ת היא מידת החסד! לא רק זוכה להתעוררות מסוימת אלא עושה את עצמו ל"חפצא" של התרוממות. ע"י החסד מזדכך בצורה נפלאה מו החומריות והאנוכיות המפרידות בין אדם לקונו, וע"י ביטול החומריות זוכה להתעלות ולהתרוממות במדרגה עצומה עד שזוכה לחסות תחת כנפי השכינה – "בצל כנפיו יחסיון". בעל חסד זוכה לראות ולהכיר את "מה יקר חסדך אלקים" ע"י שמתעלה ומתרומם מהתבוננות בחסד השי"ת מימלא עי"ז זוכה למדרגה של "בצל כנפיו יחסיון".

רות ב'י"ב

יְשַׁלֵּם ה' פְּעָלְךָ וְיִתֵּי מִשְׁכָּרְךָ שְׂלֵמָה מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּאת לְחֻסּוֹת תַּחַת כְּנָפָיו:

May Hashem reward your deeds, and may your reward be full from Hashem G-d of Israel, under Whose wings you have come to take shelter."

שפתי חיים שם

נמצא א"כ כי מידת החסד היא הגנה טבעית מפני רצונות אנוכיים, אבל תורה בלבד ללא חסד לא תוכל לרומם את האדם לגמרי, כי חסד הוא כלי להתקרבות, והתורה היא תוכן לדביקות, ואפילו גברא רבה כרבי חנניה בן תרדיון העיד על עצמו שמחמת חסרון כלשהו בשלימות החסד היתה חסרה איזו בחינה דקה של התקרבות אל ה' עד שהעיד שהרי זה "ללא אלקי אמת".

כפי שמבואר בגמ' במעשה דרחב"ת הדברים מגיעים עד לדקי דקות, רחב"ת היה דמות ודוגמא לגבאי נאמן של צדקה, עסק במעשה חסד זך וטהור, אבל כיון ש"כדבעי ליה לא עבד" חסר לו בשלימות הכרת החסד שידע שע"י כך ינצל מהגזירה, ואמר על עצמו הגדרה חריפה "דומה כמי שאין לו אלוך" בלי הכרת ה'! בודאי שהדברים אמורים באופן יחסי בהתאם למדרגתו היה מכיר את חסדי השי"ת בממדים יותר גדולים, נמצא שלעומת מה שהיה בכוחו להכיר, זהו גם בכלל ההגדרה "דומה למי שאין לו אלוך", וכפי שדרשו מהפסוק "ללא אלקי אמת" חסר לו בהכרה האמיתית בהקב"ה בהתאם למה שהיה יכול להגיע. אמנם האמת של הקב"ה אין לה סוף אבל עכ"פ כאשר חסר לאדם בהכרת האמת שהיה יכול להגיע – כל אחת בהתאם למדרגתו – חז"ל הגדירו אותו "ללא אלקי אמת", חסר לו באמונה.

אם מחסר בעשיית חסד אינו זה חסרון במעשה חסד גרידא, חסר לו בדביקות בהקב"ה, ומימלא חסר לבו בקרבה אל הקב"ה, אין הוא זוכה להגנה והשגחה המיוחדת של הקב"ה להציל אותו מהגזירה, ואף שעומדת לו הזכות העצומה של תורה, אבל כיון שבכוחו היה להגיע לקירבה גדולה יוצר בהכרת הבורא הרי זה נחשב שחסר בו את קירבת הבורא אליו.

זאת ועוד, כיון של תכלית התורה להכיר את הקב"ה וכפי שאמרו בגמ' סוטה יד. "תורה תחלתה גמ"ח וסופה גמ"ח" הרי שהתורה מגלה לנו מהו רצונו של השי"ת, וכדי להבין את רצונו של השי"ת ע"י התורה צריך לכך את הכלים שהם התעסקות בחסד, ורחב"ת בהתאם למדרגתו הגבוהה נתבע על כך שעסק בתורה אבל לא השתמש בה בגילוי רצון השי"ת ע"י התורה - כדי להוציא על ידה את רצונו של הקב"ה, היה באפשרותו לעשות חסד באופן יותר מושלם, ממילא גם זכות מסירות נפשו על התורה לא עמדה לו.